

ISTVÁN KÄFER

ČESKO-MAĎARSKO-SLOVENSKÝ TROJUHLNÍK V 17.–18. STOROČÍ

Abstrakt

Autor prítomného príspevku sa zaoberá integračnými procesmi v kultúrnom priestore česko-slovensko-maďarského trojuholníka a konštatuje hlboké diachronne aj synchrónne vzťahy a integračnú silu kresťanskej tradície.

Abstract

The author of the present contribution deals with the integrative processes in the cultural space of the Czech-Slovak-Hungarian triangle asserting the deep diachronic and synchronic relations and the integrative strength of Christian tradition.

Kľúčové slová

česko-slovensko-maďarský trojuholník ■ kresťanské tradície ■ hlboké diachronne a synchrónne vzťahy

Key words

Czech- Slovak-Hungarian triangle ■ Christian traditions ■ deep diachronic and synchronic relations

Hungaroslovakológia, skúmanie hungarik a maďarik¹ slovakológie, čiže vedy o Slovákoch, potom metodická systematizácia a publikovanie výsledkov

¹ Pojem „hungarikum“ je oveľa širší, než etnicky maďarské prvky, a „maďariká“ sú len súčasťou hungarik. Doteraz sa výraz „maďarikum“ používa ojedinele od konca XIX. storočia. Por. Majtán, Milan, *Slová Uhor a Maďar* v staršej slovenčine. In: Maďarsko-slovenské terminologické otázky. Red. Barna Ábrahám. Katolícka univerzita Petra Pázmánya Filozofická fakulta Ústav slavistiky a strednej Európy Výskumná skupina strednej Európy svätého Vojtecha 2008. Pilišska Čaba – Ostrihom. Pons Strigoniensis Studia IX. p. 40–46. Najnovšie: Wlachovský, Karol, *povedkové a novelistické slovaciká Kálmána Mikszátha*. In: Kálmán Mikszáth. Slovenskí rodáci. Horniaci a Horniaky III. 2010. Marenčin Pt p. 233: „... diela Kálmána Mikszátha sú aj *slovaciká* ... je maďarský spisovateľ a jeho dielo ... je *maďarikum*, či presnejšie *hungarikum*, ktoré ... náleží aj Slovákom. Oni predsa popri Maďaroch vypsali ako svojbytný národ z autochtónneho slovenského etnika v Uhorsku a mali svoj primeraný podiel

nevyhnutne musí byť založené na rešpektovaní vnútorných hľadísk slovenskej vzdelanosti. Je to systém národnej bibliografie, periodizácia retrospektívnych disciplín, národná identita a jej terminológia, politicko-spoločenské zriadenie a sústava inštitúcií dnešnej Slovenskej republiky. Iba takýmto spôsobom sa môže pokúsiť o prezentáciu maďarsko-slovenských interetnických súvzťažností a evidovanie dodnes žijúcich prvkov niekedy spoločnej, ba spoločnej kresťanskej kultúry dvoch národných kultúr.²

Posledné dve storočia od osvietenstva majú bezpochybné vedecké výsledky, ale aj značné morálne a ideové pochybnosti, o to viac, lebo slovensko-maďarské duchovné spoločenstvo sa realizovalo najmä vo vnútri katolíckej a evanjelickej cirkvi. A preto prinavrátanie správneho poradia morálnych hodnôt je dobovým príkazom hlavne našich dvoch historických cirkví, a bez nich ani nie je možné. Vo vedomí tejto skutočnosti sa začala spolupráca medzi našimi katolíckymi vysokými školami³ a konferenciami biskupov dvoch krajín, čo vyústilo v spoločnú svätú omšu v Ostrihome 29. júna 2006, keď dvaja predsedovia biskupských konferencií podpísali vyhlásenie „prosíme o odpustenie a odpúšťame“.⁴

To isté platí pri skúmaní hungarík a slovacík hungarológie, čiže vedy o Maďaroch. Veď počas spoločného tisícročia to „hungarus“, uhorské môže byť aj slovenské, a v tom slovenskom nie je všetko slovenské, ale môže byť aj „hungarus“, uhorské. Slovakohungarológia, skúmanie slovacík a interpretácia výsledkov tiež musí byť založená na rešpektovaní vnútorných hľadísk maďarskej vzdelanosti. Maďarské retrospektívne vedné odbory nemôžu existovať bez analýzy duchovných produktov územia Slovenska, ale tak isto slovenská retrospektívna veda má právo na spracovanie produktov celého územia štátu v slovenskej národnej bibliografii, ba chápať ich ako národné hodnoty.

V Trnave v rámci medzinárodnej konferencie sme oslávili 375. výročie založenia Pázmányovej univerzity. Vystúpila tam početná maďarská delegácia, ale jazykom konferencie bola slovenčina a nemčina. Podľa pozvánky na *Trnavaer-Konferenz* boli účastníci aj *aus Siebenbürgen*. Tyrnau/Trnava – ale Siebenbürgen/Sedmohradsko... Táto ťažká nekonzekventnosť sa stupňovala

na všetkých stratách a nálezoch štátneho, hospodárskeho a kultúrneho (teda aj literárneho a gastronomického) rozvoja a života Uhorska.“

2 Por. Käfer István, Slovenská vzdelanosť vo zväzkoch 'Starých tlačí v Uhorsku' (RMNy/STU), In: Maďarsko-slovenské terminologické otázky ... c.d. 21–28.

3 Vyvrcholením tejto príkladnej spolupráce boli spoločné miléniové oslavy KUPP a Trnavskej univerzity v Trnave: Deo gratias. Miléniové stretnutie Trnavskej univerzity a Katolíckej univerzity Petra Pázmánya 2-3. februára 2001. Red. Käfer István. PPKE BTK Szlavisztika – Közép-Európa Intézet Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport. 2003. Esztergom-Piliscsaba 123 p.

4 Az engesztelés éve. Imaév a nemzet lelki megújulásáért 2006. Emlékkönyv, Szent István Társulat. Bp. 2007. 107 p.

na obnovenú pôvodnú univerzitnú zástavu, na ktorú namiesto pôvodného nápisu „Patrona Hungariae ora pro nobis“ sa dostal nápis „Patrona Universitatis Tyrnaviensis ora pro nobis“. Nečudo, veď dnešná slovenská verejnosť, ani sponzori konferencie neboli by rozumeli, čo hľadá Patrona Hungariae na vlajke Trnavskej univerzity.⁵

Ilona Ferenczi v svojej štúdií nastoľuje otázku, či môžeme zaradiť do dejín maďarskej hudby napr. Vietorisov kódex s prevažne slovacikálnym obsahom, levočskú a zmiešanú zbierku s nemeckým materiálom, či môžeme ich nazývať ako „magyar“? Tak isto: môžeme užívať pojem „hungarus“ v zmysle „magyar“ aj v prípade Kájonihó kódexu, ktorého zostavovateľom bol „Valachus Transilvanus“? Alebo ako prekladať údaj *Hungarus* v prípade Šoprončana Johanesa Wohlmuta Rustensisa?⁶

Hlavne tejto otázke boli venované medzinárodné konferencie 8.–9. decembra 2006 v Ostrihome. Milan Majtán v závere svojej prednášky konštatoval, že etnonym *Uhor* sa dnes používa v slovenčine ako historizmus, ktorého význam od konca 18. storočia je iba štátny útvar, a Maďar v tom istom čase etnikum, ale do konca 18. storočia *Uhor* znamenal aj štátny útvar, aj maďarské etnikum. Etnonym *Maďar* sa v slovenskom texte prvý raz vyskytuje u Juraja Fándlyho z r. 1790.⁷

Viaceri maďarskí vedci sa už pokúsili rozlišovať lexémy *Uhor* a *Maďar*, a v historickej terminológii *Uhor* používať ako *magyarország*, lebo vlastný výraz na to nemá.⁸ Retrospektívna národná bibliografia namiesto régi Magyar Könyvtár je Régi Magyarország Nyomtatványok. Konzekvenčne sa tu uplatňujú v praxi aj pôvodné miestne názvy, totiž sa uvádzajú v podobe pred hromadnou maďarizáciou. Preizviská autorov, ktorí písali aj po slovensky, resp. bibličtinou na rozdiel od starších maďarských bibliografií uvádzajú sa v podobe zaužívanej v slovenskej a českej literárnej vede (Mathias Gazur/Matej Gažúr,

⁵ Na výročie vydali v slovenskom preklade monografu z r. 1978 Istvána Bitskeyho. Titulná strana je latinská, aby sa nemuselo uplatňovať pravidlo písania historických priezvisk z uhorského obdobia. (Pravidlá slovenského pravopisu. Veda Bratislava 1991. s. 40. Podľa toho sa Pázmány píše ako Pázmaň) István Bitskey, Petrus cardinalis Pazmany, archiepiscopus strigoniensis. Trnavská univerzita v Trnave, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave. 2010. Prel. Ladislav Tóth, Alžbeta Hološová. 255 p.

⁶ „Kicsoda hengeriti el velünk a követ?“ Ami egy huszonöt évvel ezelőtti előadásból kimaradt. Gondok a negyedszázados szlovák-magyar zenei együttműködésben. („„Kto nám odvalí kameň?“ To, čo bolo vynechané z prednášky pred 25 rokmi. Starosti štvrtstoročnej slovensko-maďarskej hudobnej spolupráce). Príspevok vyjde: Magyar Sion. Új Folyam IV. 2010. 2.

⁷ Majtán, M. c. d. p. 43.

⁸ Szelestei N. László, Hungarus/Uhorský–maďarský. Naša spoločná minulosť a maďarčina, In: Maďarsko-slovenské terminologické otázky c. d. p. 47-52.; Szörényi László: Severini János polivalens nemzetét tudata. In: Interkulturális tanulmányok Vajda György Mihály 85. születésnapjának megünneplésére. Szeged 1999. p. 61.

Johannes Kuzera/Ján Kučera, Veneslaus Ratagius/Václav Rataj, Tarnóczi Márton/Martin Tarnoci atď.)⁹

Pokusy o riešenie rôznych, politikou skomolených terminologických otázok medzi maďarskými a slovenskými historickými vedami ukazujú širokú škálu od odmietnutí pojmu „magyarikum“, až po obnovení archaického *Magyarhon* a *Felföld* na maďarskej strane. Zo slovenskej strany vidno poslovenčujúce tendencie používania typu *Slovien*, *Slovan* vo forme *starý Slovák*, *stará slovenčina* a pod.¹⁰

Interpretácia, manipulovaná terminológia sfaľuje skutočnosť, i vtedy, keď ju nezmení. Najmä tým, že z celkovej pravdy zdôrazňuje, vyzdvihuje čiastočné. A čiastočná pravda je už prostriedkom pre politiku. Pri skúmaní maďarsko-slovenských duchovných súvzťažností preto je nevyhnutné počítať s nepretržitou prítomnosťou českého jazyka a bohemistikou vôbec. Bez dôkladného prieskumu slovensko-českých, ba uhorsko-bohemologických súvzťažností nebude možné riešenie tých terminologických a interpretačných problémov, ktoré tvoria skoro neprekonateľné protirečenie medzi slovenskými a maďarskými historickými vedami.

Niekoľko konkrétnych údajov: Daniel Löbrynus Novoměstský r. 1616 z nemčiny preložil Pohádky duchownj. Česká exulantská tlačiareň v Trenčíne r. 1660 vydala vypredanú publikáciu. V tlačiarovom úvode ako ponuka sa píše, že knižka je preložená „z německého jazyku v český a neb slovenský“.¹¹ Treba pozorne evidovať a prezentovať činnosť známeho Jakuba Jakobeá, ktorý bol „cteným a váženým prešovským kazateľom slovenského národa“. Jeho syn zas Nicolaus Jacobeus Paleus Praga Bohemus pri vysväcovaní maďarského kostola v Prešove ho tiež pozdravuje. Jakobeov známy výrok *Gentis Slavonicae lacrumae* a *Slavorum saucia Mater* v dnešnom všeobecnom slovenskom poňatí slzy slovenského národa a matka Slovákov je podobná nepresná terminológia ako v maďarčine nerozlišovanie uhorského a maďarského s lexémom „*magyar*“.¹² Na titulnej strane *Cithary Sanctorum* sa doslova nazýva jazyk slovenským: „Z německé řeči do naší slovenské přeložené“.¹³ Prívrženci českej radikálnej reformácie sa nazývali „Boží lid český a moravský“. Ezekiel Jabín r. 1658 pochoval Jana Efrona Hranického, ktorý do „nešťastného rozptýlení“ bol študentom aj Komenského. Jabín roku 1650 „zvolen byl za představeného

⁹ Käfer, I., c.d. p. 22.

¹⁰ Por. Marsina, Richard, O slovenskej historickej terminológii. In: Maďarsko-slovenské terminologické otázky c.d. p. 20.

¹¹ Käfer, I., c.d. p. 24.

¹² Käfer, I., c.d. p. 22–23.

¹³ Käfer, I., c.d. p. 23.

nám moravským kněžim Páně, kteří v tomto slavném uherském královstvívím zustáváme“.¹⁴

O sto rokov neskoršie Matej Bel – prešpurský slovenský kazateľ a „Magnum decus Hungariae“ sa v predslove hallskej biblie vyjadruje takto: „Čechové pak, od mnoho sta let w swém vlastnjm gazyku Pjsmo Swaté čjsti mohau, snažnau pracý, mnohým nákladkem a welikém počtu častokrát wylisstěné...“¹⁵, potom v úvode ku Gramatica bohemo-slavica nasledovne: „... sám som jednak milovníkom, jednak znalcom česko-slovenského jazyka... uhorsko-slovanské nárečie je podľa názoru Jordana takmer domácim jazykom v Uhorsku ... nárečie česko-slovanské označuje ... za najkultivovanejšie... Keď husitov Matej Korvín potlačil, mnohí z Čechov, získajúc občianstvo, usadili sa v Uhorsku a jazyk domorodých Slovákov priviedli na takú vyspelosť, že aj dnes sú v slovenskom národe mnohí, ktorých jazyk... vyrovnáva sa prirodzenému pôvabu čestiny...“ Pobelohorskú situáciu a príchod českých exulantov považuje Bel za ďalšiu príčinu, keď slovanská reč v Uhorsku urobila pokrok, kde „... nielen vzdelanci, ale aj magnáti a šľachta v tých stoliciach, v ktorých sa rozpráva po slovensky, neváhali podporovať pestovanie slovansko-českého jazyka...“ O Pavlovi Doležalovi, skalickom „Slavo-Bohemus“ Bel poznamená, že „je prvým z uhorských Slovákov, ktorý ... napísal mluvnicu, ktorú ... ani sami Česi nezamietnu“.¹⁶

Problematika uhorsko-slovenskej národnej identity a v nej bohemiologickej prvky je prítomná i v prechodných časoch uzákonenia spisovnej slovenčiny, najmä v katolíckej spisbe od pázmányovskej obecnej slovenčiny po Bernoláka. Autori slovenských pastierskych omší Edmund Pascha a Jiří Zrunek boli prakticky českí františkáni.¹⁷ Znovuobjavenie kultu svätého Cyrila a Metoda v slovenskej verzii Cantica Sacra je výsledkom aj hudobnej výchovy rodiny Žaškovských v Prahe.¹⁸

Je historickou skutočnosťou, že sa uhorsko-slovanské reálie ťažko dajú vysvetliť bez českých súvzťažností. Na prelome XVI-XVII. storočia českí jezuiti potrebovali národné prvky proti národne ladenému husitizmu. V prvej polovici XVII. storočia na podnet ostrihomského arcibiskupa so sídlom v Trnave a Pre-

¹⁴ Käfer, I., c.d. p. 25.

¹⁵ Borsa Gedeon – Käfer István, Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et Slovaca impressorum, quae in Bibliotheca Nationali Hungariae de Francisco Széchényi nominata asservantur Matica slov. OSZK. 1970 Martin-Bp. č. 131.

¹⁶ Cituje: Tibenský, Ján, Chvály a obrany slovenského národa, Slov. vyd. Krásnej lit. 1965. Bratislava p. 69–70.

¹⁷ Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Lúč, 2000. Bratislava stl. 1051–52, 1538–39.

¹⁸ Por. Tarján Bence, Cirkevné a národné prvky v prechodnej fáze uhorského patriotizmu v arcipastierskych listoch Vojtecha Bartakoviča. In: Služba biskupa v historickom a súčasnom kontexte. Zborník prednášok. UKFRCBF – Teologický inštitút pri Kňazskom seminári sv. Gorazda v Nitre 2000. Nitra p. 34–35.

šporku Petra Pázmánya sa pri rekatolizácii slovenského etnika prevzali duchovné zdroje českých jezuitov a spolu so spevníkmi Jana Rozenpluta a Jiříka Hlohovského kult solúnskych apoštolov. Dodnes neporovnané maďarské a slovenské vydania Szöllősiho Cantus Catholici sa líšia aj v tom, že zostavovateľ „uhorsko-slovenský“ jezuita Benedikt Szöllősi v úvode maďarského vydania nespomínal dnešných spolupatrónov Európy, a tak isto sa dostali iba do slovenskej verzie Cantica sacra Žaskovského. Slovanská, ba česko-slovanská tradícia však nezmenila podstatu uhorsko-slovenského patriotizmu, uhorskej identity, veď ako maďarský Cantus obsahuje latinské a maďarské, slovenský Cantus zas latinské i slovenské piesne, obidve publikácie slúžia panónsky národ a to v lingua vernacula, čiže v materinskom jazyku.¹⁹

Česko-slovensko-maďarský trojuholník sa uplatňoval najmä v čítaní Svätého Písma, ku ktorému sa Slováci dostali cez stáročia po česky. Aj protestanti, aj katolíci. Českú slovenčinu, slovenskú češtinu ako celokrajinský kultúrny spisovný jazyk užívali, vedeli aj členovia neslovanských etník Uhorska. Výstižne koncipovala najnovšie Mária Bátorová 7. apríla 2010 v Ostrihome na konferencii Slovenská kresťanská kultúra – osudy a osobnosti: „Veľká Morava ako ríša, ako geopolitický útvar nedostala požehnanie z Ríma. V každom prípade na toto územie nedošlo. Nepoznáme ani hrob Metoda. Udalosti tohto obdobia sú veľmi dramatické. Vojtech, pôvodom Čech, loboval v Ríme za korunu Štefana, ktorý v Ostrihome korunu z Ríma aj prijal, aby zjednotil Slovanov. Slovania sa ho však zriekli a urobili chybu. Som presvedčená, že uhorské dejiny sú i našimi dejinami, že sme boli ich súčasťou.“²⁰

¹⁹ Käfer István, Terminologia Hungaro-Slavonicae. In Dona ... c.d. p. 108–109.

²⁰ Bátorová, Mária, Kresťanská tvorba na Slovensku po roku 1945 (alebo jeden z typov alternatívnej tvorby na Slovensku po roku 1945). In: Slovenská kresťanská kultúra – osudy a osobnosti (príspevky z rovnomennej konferencie v Ostrihome 7. apríla 2010. Ed. Marta Žilková. Esztergomi Hittudományi Főiskola, 2010 Esztergom p. 20–21.)